

Tankar om språkundervisning

*Jens Allwood,
Inst. för lingvistik, Göteborg universitet*

Om man funderar över undervisning inom något visst område, är det naturligt att ta sin utgångspunkt i följande fem faktorer:

1. Vad finns att lära ut och vad bör läras ut?
2. Vad finns för inlärningspsykologiska insikter om området ifråga?
3. Vilka är de elever som skall undervisas? Vad har de för förkunskaper och erfarenheter? Vad har de för behov och syften med utbildningen? Vad har de för personlighet?
4. Vilka är de lärare som skall undervisa? Vad har de för kunskaper och erfarenheter? Vad har de för inriktning? Vad har de för personlighet?
5. Vilka resurser med avseende på personal, betalning, utrustning och lokaler står till förfogande?

I det följande vill jag ägna min uppmärksamhet åt de två första punkterna och egentligen bara inledningsvis konstatera att de tre sista punkterna är mycket viktiga och avgörande för den tillämpning vilken pedagogik som helst kommer att få. Inga metoder passar alla lärare och elever. Inget stoff intresserar alla lärare och elever. Den kanske viktigaste insikten blir därför att vi måste sträva efter en stor flexibilitet och förmåga att hantera olika stoff och metoder. På samma sätt kan man lakoniskt konstatera att många bra uppslag misslyckas på grund av brist på resurser.

Efter dessa inledande anmärkningar av ett något skeptiskt slag går jag över till att diskutera några fenomen, som jag tror det skulle vara värdefullt att mera allmänt uppmärksamma beträffande vad som kan och bör läras ut, när man lär ut ett främmande språk, och på vilket sätt undervisningen kan och bör gå till ur språkinlärningspsykologisk synpunkt.

¹ (Earlier version entitled "Tankar om lärarutbildning in svenska för invandrare " in LFI-nytt No. 1, 1981.

En naturlig utgångspunkt för funderingar om språkundervisning är frågan om varför man överhuvud lär sig ett nytt språk och frågan vad man bör lära sig av allt det, som finns att lära sig inom ramen för ett nytt språk - och kommunikationsmönster.

Svaret på den första frågan är på ett abstrakt plan ganska enkelt. Man lär sig ett språk för att kunna kommunicera med det. Dvs av någon anledning har man behov av att kunna tala, läsa, lyssna eller skriva med hjälp av språket. Skälet till att man har detta behov är ofta att man har andra mer eller mindre livsnödvändiga behov som föda, husrum, sociala kontakter eller kunskapsbrist, för vilka insikter i språk och kommunikation är ett oundgängligt medel.

En mycket viktig utgångspunkt för all språkundervisning måste därför vara elevens behov av att kunna kommunicera med ett språk på ett visst sätt. Kan man ta till vara detta behov, har man därför också givit en möjlig lösning på motivationsproblemet, det kanske viktigaste problemet i all undervisning.

Behov ger oftast en stabil grund för motivation och kan på detta sätt länkas till en öppenhet för och en strävan efter insikt och färdighet, som annars är svår att uppnå.

Vad kan man då lära sig, när man lär sig ett nytt språk? Ja, på något sätt måste man skaffa sig kännedom om hur språk och kommunikation fungerar i olika verksamheter och omständigheter i den nya kulturen. Hur gör man när man handlar i en affär? Hur gör man när man talar i telefonen? Hur inleder man t ex telefonsamtalet, och hur avslutar man det? I Sverige säger man t ex till skillnad från i England och USA sällan hallå, när man lyfter på luren. Oftast svarar man istället med namn eller nummer. Skillnader av den här typen är viktiga i vardagslivet och kan vara mycket irriterande.

Hur gör man vidare när man hälsar på människor i olika sammanhang? När, hur och för vem skall man bli presenterad med namn? I Sverige kan man göra detta själv genom att räkna fram handen och säga sitt namn. I andra kulturer bör presentation ske genom att en tredje part sammanför de personer, som skall presenteras för varandra och anger deras namn.

Hur gör man när man vill bli bekant med en okänd person? Hur gör man när man skriver brev till en myndighet?

Många av svaren på dessa frågor och andra liknande kan bara fås genom att göra en analys av hur språk och kommunikation fungerar i olika verksamheter. Gör man en sådan analys, finner man att bl a följande faktorer verkar ha en styrande effekt på en verksamhet och på den kommunikation, som förekommer inom ramen för verksamheten.

- (i) Den mest övergripande styrfaktorn är syftet med verksamheten. Om syftet är att förhandla, blir verksamheten annorlunda än om syftet är att göra skor. Syftet får långt gående konsekvenser för både vad som görs och sägs.

- (ii) En andra faktor är de roller, som är typiska för verksamheten. Rollerna är naturligtvis i sista hand bestämda av syftet. Ett fruktbart sätt att analysera roller är att betrakta de rättigheter och plikter, som är förknippade med olika roller. Vilka rättigheter och plikter har man t ex som kund respektive försäljare i en affär Eller som lärare respektive elev i en skolklass. Sådana rättigheter och plikter styr i stor utsträckning vad som kan göras och sägas inom ramen för verksamheten. Ibland, som i fallet med lärare och elev, ger det dessutom en part (läraren) rätt att kontrollera den andra partens(elevens) sätt att kommunicera. Läraren kan bestämma inte bara *om* eleven får tala, utan också *att* han eller hon skall tala.

De rättigheter och plikter, som är förknippade med en viss roll, är emellertid inte de samma från kultur till kultur. Tänk bara på hur uppfattningarna om lärarauktoret kan variera från kultur till kultur.

- (iii) En tredje styrfaktor är de fysiska omständigheterna i kommunikationen. Bullernivå, klimat och inre och yttre arkitektur kan ha ett stort inflytande på vad som kan göras och sägas. Gester och minspel blir naturliga, om bullernivån är hög. Föreläsningsformen underlättas av klassisk klassrumsmöblering. I kalla klimat, som i Sverige, umgås man hellre inomhus än utomhus, vilket får till följd att vissa former för kommunikation försvåras.

Med kunskap om styrfaktorer, som de jag nämnt, kan nu en lärare gå vidare och peka på olika övergripande drag, som är typiska för hur språket används inom en viss verksamhet.

Vilka typiska sekvenser av händelser och språk förekommer inom verksamheten? Hur inleder man t ex sammanträden? Hur avslutar man dem? Ofta finns inom en verksamhet ett typiskt sätt att inleda och avsluta, och ibland finns också typiska sekvenser emellan inledning och avslutning. Tänk bara på fraser av följande typ: *Du, det är någonting jag vill fråga om*, med vilka svenskar nalkas ett känsligt ämne.

Ett annat övergripande drag, som är viktigt för språklig kommunikation i alla verksamheter, är återkoppling. Den som talar måste på något sätt ta reda på om den information han eller hon försöker förmedla har uppfattats av lyssnaren, om den har förståtts, och på vilket sätt lyssnaren har reagerat på informationen. Olika verksamheter tillåter talare och lyssnare att framkalla respektive ge återkoppling på olika sätt. På teatern kan publiken applådera eller vissla för att ge återkoppling, men detta är inadekvat i det privata samtalet, där ett litet mm är mera på sin plats.

Förutom de övergripande dragen i språklig kommunikation påverkas också gester, mimik, uttal, ordförråd och grammatiska konstruktioner av den verksamhet, vi håller på med. Uttryck som *fackspråk, innesnack, jargong, fikonspråk* visar att en viss medvetenhet om detta beroende finns hos många människor.

Vilka drag i språk och kommunikation, som en lärare skall fokusera på, bör främst bero på elevens behov. Har eleven mest behov av att klara muntliga samtal, som t ex

affärsmän, som mest skall använda sina språkkunskaper för förhandlingar, bör läraren naturligtvis fokusera på drag, som är viktiga i samtal och förhandlingar. Detta innebär att man måste föra in information och träning med avseende på intonation, gester och mimik. Har däremot eleven främst behov av läs- och skrivkommunikation, bör naturligtvis fokus i undervisningen ligga på lästräning respektive träning av skrivförmågan.

Vad som krävs blir därför en lärare med förmåga till flexibilitet både vad beträffar det stoff, som skall läras ut, och de metoder som skall användas.

Några extra ord förtjänar kanske att sägas om att lyssna och att läsa, dvs den sida av språklig kommunikation som gäller tolkning och förståelse. Som allmän regel gäller att en avsändare av information alltid avser att överföra mer information än han faktiskt uttrycker verbalt. Detta gäller i särskilt hög grad i tal. De ord som används pekar på olika sätt mot en mängd olika fenomen, som är så självklara och välbekanta, att de inte behöver utsägas bland talare med samma kulturbakgrund som avsändaren. Men dessa drag är ofta inte alls självklara för talare med annan kulturbakgrund. Kulturbakgrunden spelar en roll för tolkningen av de flesta språkliga uttryck. Man har inte en ordentlig förståelse för vad som sägs, om man inte har god kunskap om den kulturella bakgrunden och förutsättningarna för ett yttrande. Av läraren krävs därför att han eller hon skall kunna ge eleverna den sorts bakgrundskunskaper, som är nödvändiga för att man skall kunna lära sig förstå även de underförstådda budskap, som i stort sett finns med i språklig kommunikation hela tiden.

Hur lär vi nu bäst ut förmågan att effektivt kommunicera i olika situationer? Det finns inget enkelt svar på denna fråga. Språkpedagogisk forskning kommer antagligen att behövas under ännu en lång tid framöver. Några saker kan man dock kanske våga säga. Undervisningen måste vara motiverande, aktiverande och känslig för att inte skåda elevernas självkänsla. Man måste skapa en atmosfär, där eleverna aktivt vågar och vill ta till sig det nya språket för att själva använda det på olika sätt. Det viktiga är i början inte korrekthet utan motiverad inläring, som snabbt leder till kommunikationsförmåga. Sannoliktuppnås denna effekt bäst genom en kombination av de många pedagogiska metoder och idéer, som finns tillgängliga idag. Såväl lärare som elever har ju alla olika bakgrunder och personligheter, och troligen finns det ingen metod som passar alla lika bra., Vad som krävs blir därför en bred kompetens och kanske framför allt flexibilitet beträffande både stoff och metoder.

Vilken utbildning bör nu ges språklärare, om de skall klara av att lära ut förmågan att kommunicera adekvat i olika situationer och verksamheter? För det första krävs naturligtvis goda ämneskunskaper i den relevanta kulturen och de för den typiska sätten att språkligt kommunicera. För det andra bör man veta något om den kulturella, språkliga och kommunikativa bakgrunden hos de elever man undervisar. För det tredje bör man veta något om hur minne, motivation och inläring typiskt fungerar vid språkinläring. För det fjärde fordras att man har kunskap om olika språkpedagogiska metoder från rollspel och suggestopedi till översättning och grammatik. För det femte fordras att man inte är alltför rädd för sina elever, så att man kan ge dem tryggheten att aktivt använda språket, även om det inte blir korrekt, och för det sjätte och kanske viktigaste fordras att,

även om man inte kan allt, man kan vara flexibel och villig att pröva nya tankar och lära sig nya ting.

Alla dessa krav innebär att en utbildning för språklärare borde inkludera en stor portion antropologi med kontrastiv kulturkunskap, stora portioner lingvistik med inslag av sådant som pragmatik, samtalsanalys, ickeverbal kommunikation, språksociologi, antropologisk lingvistik och språkpsykologi. Därtill kommer självklart syntax och morfologi, även om man nog på goda grunder kan tycka att dessa bör ges mindre utrymme än vad som för närvarande är fallet. Till detta bör läggas språkpedagogiska insikter om olika metoder och deras effekter på motivation, minne och inläring. Psykologisk insikt om olika gruppdynamiska processer bör också ingå. Sist men inte minst bör naturligtvis ingå en stor portion praktik, där olika metoder och synsätt kan prövas.

Utbildningen bör rimligen utformas i samråd mellan olika språkinstitutioner och institutionerna för antropologi, lingvistik, pedagogik och de olika typer av avnämare, som handhar språkpedagogisk utbildning.

Mycket oftare än vad som nu är fallet borde dessutom språkligt inriktad utbildning kombineras med annan utbildning, så att vi kan få en ökande grupp av lärare, som kan undervisa om t ex fysik, kemi eller historia på ett främmande språk. Mer och mer forskning visar att man ofta lär sig språk bättre genom att behandla språket som ett medel för annan inläring. Detta är ju dessutom så att säga språkets naturliga plats och säkerligen den typ av språkinläring, som vi är bäst biologiskt anpassade för.